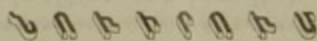

չափ դեռ հայ լեզուաբանական շարժումներ հայ ժողովուրդը կասկածելի չէին ըրած հանդէպ թիւրք պետութեան:

Բայց Հայոց առաջնորդներուն այս անձնուէր ծառայութիւնը թիւրք կառավարութեան, կենդանի նահատակութիւն մը եղաւ հետզհետէ, երբ թիւրքը սկսաւ հայը թըշնամի նկատել իրեն և երբ Հայոց մասին համրտեան հալածանքները, ուղղուած Հայ ժողովուրդի գոյութեան բոլոր կողմերուն, զգալի եղան կառավարական յարաբերութիւններու մէջ: Այլ եւս հայ առաջնորդներուն այդ ծառայութիւնը սկսաւ ծանր դալ թիւրքին: Անոնք այնուհետեւ ոչ թէ իրենց պաշտօնին հարկով, այլ իրենց անձնական հմայքով գործ կը տեսնէին: Ատիկա սակայն երեւակայութեամբն աւելի անհանգուրժելի դիճակ մըն էր առաջնորդի մը համար, այսինքն զգալ և գիտնալ թէ պետութիւնը իրեն թշնամի կը նկատէ իր հպատակներուն ամէնէն հաւատարիմ և ամէնէն անձնուէր մէկ մասը, թէ պաշտօնական հազար տեսակ դժուարութիւններ — Հայ ժողովուրդի կրօնական, կրթական, առեւտրական, դատական, եւայլն եւայլն գործառնութեանց գէմ — կանոնաւոր կերպով մը կը մշակուին և կը գործադրուին, թէ վերջապէս հոգեւոր պետին անձը թէ՛ն և պաշտօնականութեան արտաքին ձեւերով կը յարգուի, բայց ներքնապէս ատելութիւն կը զրգո՛ւ...: Այս բոլորը այնպիսի կացութիւն մը ստեղծած էին որ առաջնորդը աւելի զո՛ր պիտի ըլլար եթէ կառավարութեան հետ յարաբերութիւն ընելու ժամավաճառութիւնը խնայուէր իրեն, և աղառ զգար ինքզինքը ակոյա կճրտող թիւրք պաշտօնեաներու հետ տեսակցելու հարկէն:

Նոյն ինքն թիւրք կառավարութեան կողմէն թիւրքիոյ Հայոց տրուած Ազգային Մանկանադրո՛ւքեան այս քննութիւնը ցոյց կուտայ թէ Պետքիս և Եկեղեցիի բացատրութիւնը, այն խմատով որ գոյութիւն ունէր Եւրոպայի պետութիւններուն և Հոռմի Եկեղեցւոյն վերաբերութեամբ, ամենեւին գոյութիւն չէ ունեցած թիւրքիոյ ոչ-խումբ հպատակներուն և թիւրք պետութեան միջեւ:

Յաջորդ յողուածով պիտի տանք ամփոփումը մեր այս ուսումնասիրութեան, և պիտի ներկայացնենք արդի Եւրոպայի մէջ պետութիւններու և Եկեղեցիներու յարաբերութեանց պատկերը սեղմ շրջանակի մը մէջ:

Արցունիքով եւ լեցունցի կանքեղն անա՛ շողախայ,
Ու կը քերեմ խորանից շա՛հ հեռուէն ուր ծընայ.
Արիւնեցան իմ ոսկերս նրախումի ճամբուն վրայ.
Ես սքիտու եմ, ես յոգնա՛ծ, հապիւ կրնամ ոսփի մնայ:

Ու նսեւ եմ շաճարից սեմեմ հեռու, քախամնոն,
Աչխումս մեջ իմ արշիս անհուն երկիկին անապակ.
Կ'անցնին խիստ քիւրաւոր ուխտաւորներ ժպտմակ,
Ու կը կարծեն որ բշտաւ մուրացիւմ մ' եմ անձանօք:

Ես չի կրցի ներս մտնել. ամբոխն անցաւ հողմակոծ
Անստի պիս ուր չկուած որք բռնուն մ' եր իմ հոգիս...
Բայց դեռ ամուր կը սեղմեմ կանքեղին կումբը ծունկիս.

Ու երբ գիշերը դառնայ, երբ ա՛յ մարի տակն բոց,
Պիսի քերեմ խորանից, հոգիս վտռումս աստղերե,
Իմ արցունքովրս լեցուն խորունկ սափորն այս հոգե...:

ԳԱՀԻՐԷ

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ